

ЗАСОБИ ЗАКОНОДАВЧОЇ ТЕХНІКИ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

Щербина В.С.

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

У статті проаналізовано методи досліджень засобів законодавчої техніки. Зазначено які саме методи використовуються для дослідження засобів законодавчої техніки. Підсумовано, що наявна в науковій літературі теоретико-методологічна база не забезпечує комплексного вивчення засобів законодавчої техніки, не сприяє глибокому опрацюванню її проблем. Наголошено, що в основу вивчення законодавчої техніки доцільно покладати як на філософські, загальнонаукові методи дослідження, які забезпечують єдність соціально-правового та гносеологічного аналізу законодавчої техніки, так і на спеціально-наукові методи, зокрема спеціально-юридичний, порівняльного правознавства та інші.

Ключові слова: законодавча техніка, засоби законодавчої техніки, методи дослідження законодавчої техніки.

Постановка проблеми. Методологічна основа засобів законодавчої техніки має похідний характер від методології дослідження законодавчої та юридичної техніки.

Працюючи над проблематикою методологічних основ дослідження юридичної техніки, не дивлячись на значну популярність тематики юридичної техніки, на сьогодні юридичною наукою не сформульовано єдиного підходу до ряду фундаментальних питань. Цю проблему можна пов'язати з відсутністю фундаментальної праці з питань методології дослідження юридичної техніки.

Якісний закон відіграє надзвичайно важливе значення у житті суспільства та розвитку правової демократичної держави. Вислів М.Т. Цицерона проголошує, що вільна людина – та, котра є рабом закону. Варто додати, що не просто закону, а правового закону.

Розбудова будь-якої держави вимагає якісного розвитку законодавства відповідно до вимог міжнародних стандартів. Потреба удосконалення нормотворчої та правозастосовної діяльності вимагає юридично-технічної досконалості нормативно-правових актів. Таким чином, головним завданням на шляху до побудови правової дер-

жави є належне використання юридичних прийомів, засобів, способів розробки нормативно-правових документів.

З огляду на значення, яке відіграє закон у житті суспільства, на нашу думку, надзвичайно важливим є питання його якості. Адже, стан законності та правопорядку в державі залежить від досконалості закону. З огляду на це, в юридичній літературі дедалі більше уваги звертається на законодавчу техніку як важливий чинник забезпечення якості закону. Оскільки кількість законодавчих актів в Україні з кожним роком зростає, і вона не завжди супроводжується належною якістю, законодавча техніка стає більш актуальним елементом законотворчості.

Про те, що формування України як соціальної, демократичної, правової держави супроводжується інтенсивною законотворчою діяльністю, зауважує А. Дутко. Тому проблема створення якісних за змістом та за формою законів набуває особливого значення. Однак у практиці українського законотворення спостерігаються неузгодженості та суперечності, неповнота та неточність багатьох чинних законів. Усе це є наслідок неналежного використання засобів, прийомів і правил законотворчої техніки.

Вищесказаним і визначається важливість проблематики засобів законодавчої техніки як для науки загалом, так і для реалій України зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед представників пострадянської російської науки над конкретними правилами і засобами законодавчої техніки працюють Д. Кондаков, О. Курсова, А. Нікітін, В. Чевичелов, Є. Шугріна і інші.

Науковий доробок українських вчених щодо проблематики законодавчої техніки представлений роботами:

– А. Ришелюка («Законотворчий процес в Україні», 2004 р.);

– О. Ющика («Теоретичні основи законодавчого процесу», 2004 р.);

– В. Литвина («Законотворча діяльність: Словник термінів і понять», 2004 р.);

– В. Ковальського, І. Козінцева («Правотворчість: теоретичні та логічні засади», 2005 р.);

– І. Шутака, І. Онищука («Юридична техніка: навчальний посібник для вищих навчальних закладів», 2013 р.);

– А. Ткачука («Законодавча техніка: навчальний посібник», 2011), у якому зроблено спробу узагальнити досвід законотворчої діяльності автора і на прикладі з українського законодавства показати важливість дотримання законодавчої техніки під час підготовки проектів нормативних актів;

– І. Шутака («Юридична техніка: курс лекцій», 2015 р.) та інші.

Певні аспекти методології юридичної техніки та її видів зустрічаються у працях Р. фон Ієринга, В. Сирих, Д. Чухвічева, Ж. Дзейко, О. Дзюбенко, Т. Кашаніної, О. Ющик, Л. Горбунова, М. Теплюк, В. Риндюк та інші.

Тому, завданням роботи є дослідження методологічних засад засобів законодавчої техніки.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Головний недолік багатьох досліджень проблем законодавчої техніки полягає в тому, що даний феномен не розглядається як цілісне правове явище. Відсутність ґрунтовної теоретичної розробки законодавчої техніки, юридичної техніки взагалі, негативно позначається на виробленні та впровадженні системи техніко-юридичних прийомів і методів у законодавчу діяльність в Україні, на якісному рівні законодавчих актів.

Основний виклад матеріалу. Рабінович П. зазначає, що методологія юридичної техніки – це система філософсько-світоглядних підходів (матеріалістичних, ідеалістичних, діалектичних, метафізичних), методів (загальнонаукових, групових, спеціальних) та засобів науково-юридичного дослідження (емпіричних та теоретичних) [10, с. 7].

Кашаніна Т. поняття «методологія юридичної техніки» визначає як сукупність основних наукових підходів до дослідження юридичної діяльності, а також способів та прийомів її виконання [6, с. 29].

Розглядаючи методологічну основу досліджень юридичної техніки, Киця О. зауважує, що їм притаманна сукупність методів, які представлені наступними групами:

1) загальнофілософські методи – діалектичний та метафізичний;

2) загальнонаукові методи – складаються з історичного, системно-структурного, функціонального, статистичного, наукового моделювання, аксіологічного, герменевтичного, конкретно-соціологічного, статистичного;

3) загальнологічні методи – складаються з аналізу, синтезу, індукції, дедукції, аналогії, абстрагування, узагальнення, ідеологізації, формалізації, вірогідності тощо;

4) лінгвістичні методи – термінологічний, метод «explication du text» (полягає у визначенні лінгвістичної організації (принципів розташування слів у реченні, вживання іншомовних багатозначних слів) з ідеєю самого тексту). Тобто, застосовуючи те чи інше поняття, суб'єкт тлумачення не може змінювати ці поняття більш складними, а також змінювати їх тими, що не є традиційним для розуміння в правовій системі;

5) спеціально-юридичні методи – компаративіський, юридико-технічний [7, с. 25].

Дзейко Ж., розглядаючи методи досліджень законодавчої техніки, підкреслює, що це питання знайшло вкрай недостатнє опрацювання у науковій літературі. До того ж, серед науковців спостерігається відсутність єдності щодо його вирішення. Найбільший внесок у розробку вказаної проблематики у XIX ст. зробив класик світової юридичної науки Р. фон Ієрінг у праці «Юридична техніка».

Ушаков А. називає такі види законодавчих методів як:

- новелізація;
- традиція;
- кодифікація;
- рецепція [1, с. 19].

Щодо сучасного етапу розвитку пострадянської юридичної науки, то нині активізувалась розробка цього питання у російській науці. В. Сирих, вивчаючи методологічні засади законотворчості, веде мову про «сукупність теоретичних положень, методологічних принципів, загальних, спеціальних і приватних методів, які використовуються у процесі підготовки та наукової експертизи законопроектів».

Чухвічев Д. називає наступні методи законодавчої техніки:

- загальні (аналіз, синтез, історичний, індукції, дедукції);
- приватні (системно-структурний, функціональний, формально-юридичний, наукового моделювання та порівняльний).

Розглядаючи питання методології юридичної техніки, Т. Кашаніна виокремлює такі групи методів:

- загальнонаукові (матеріалістичний, метафізичний, системно-структурний, порівняльний та соціологічний);
- логічні (аналізу, синтезу, аналогії, індукції, дедукції, створення понять та формулювання визначень, використання понять у одному і тому ж значенні);
- лінгвістичні (відповідності термінів поняттям, які вони фіксують, забезпечення компактності юридичного документа та ін.);
- технічні (які спрямовані на використання комп'ютерних методів) [6, с. 30–35].

Вітчизняні науковці О. Ющик, Л. Горбунов, М. Теплюк, Л. Гульченко дослідили практичні

аспекти методологічних питань кодифікації законодавства України [1, с. 19].

На думку Ж. Дзейко, основою вивчення законодавчої техніки є такі методи як:

- філософські;
- загальнонаукові;
- спеціальні.

Щодо філософських методів, то вони забезпечують єдність соціально-правового та гносеологічного аналізу законодавчої техніки. Серед основних філософських методів дослідження законодавчої техніки авторка виокремлює такі:

- діалектичний;
- ідеалістичний;
- метафізичний;
- матеріалістичний.

Серед загальнонаукових методів вивчення законодавчої техніки дослідниця називає:

- системний;
- структурний;
- історичний;
- наукового моделювання;
- прогнозування;

– логічний (який включає такі прийоми як аналіз, синтез, сходження від абстрактного до конкретного і від конкретного до абстрактного);

- аксіологічний;
- герменевтичний;
- конкретно-соціологічний;
- статистичний та ін.

Щодо спеціальних методів дослідження авторка називає наступні:

- спеціально-юридичний;
- порівняльно-правознавчий та ін.

Дослідниця влучно підкреслює, що немає таких методів наукового пізнання, які б могли застосовуватись виключно для вивчення законодавчої техніки.

Діалектичний метод сприяє дослідженню законодавчої техніки в її виникненні, розвитку, функціонуванні, тенденціях розвитку та взаємозв'язку з іншими елементами правової системи держави, а також з такими явищами суспільного життя як політика, економіка, мораль. Використання вказаного методу сприяє здійсненню об'єктивного, всебічного дослідження законодавчої техніки, що включає в себе, з одного боку, характеристику її змісту та сутності, а з іншого – показ її зовнішньої форми.

Скажімо, конструювання законів вимагає застосування випереджаючого відображення, коли як історичний, так і сучасний досвід проєктуються на розвиток суспільних відносин у майбутньому. Крім того, важливим чинником тут виступає суб'єктивний фактор, що засвідчує творчу природу діяльності законодавця [1, с. 20].

Окрім змісту і форми, при дослідженні законодавчої техніки доцільним вбачається використання основних категорій діалектики, а саме: сутність і явище, ціле і частина, система, структура, загальне та особливе, свобода та необхідність, можливість та дійсність. Висвітлюючи питання законодавчої техніки необхідно застосовувати такі закони діалектики як: єдності і боротьби протилежностей, заперечення заперечення та переходу кількісних змін у якісні.

Авторка виходить з положення, що у процесі розвитку змісту правил та засобів законо-

давчої техніки настає момент, коли її нові якості не вкладаються у рамки старої форми. Таким чином, відбувається зміна форми відповідно до нового змісту чи вона взагалі замінюється новою.

Поліпшити застосування засобів законодавчої техніки можуть положення щодо використання закону єдності і боротьби протилежностей. Це може виявлятися у прагненні розкрити оптимальні варіанти поєднання абстрактного і казуїстичного способів викладу норм права при конструюванні законів, лаконічності і повноти правового регулювання тощо.

Важливими при вивченні законодавчої техніки є положення діалектичного матеріалізму. Відповідно до них, законодавче випереджуюче відображення є результатом повторюваності та стійкості відображуваних явищ та процесів, що виявляються у закономірностях суспільного буття. Отримані знання щодо певних закономірностей уможливають передбачення напрямів та тенденцій розвитку законодавчої техніки.

Значну теоретичну та практичну вагу стосовно проблематики законодавчої техніки має діалектика загального, особливого та окремого. Так, якщо у кожному окремому містяться риси загального, то при застосуванні законодавчої техніки потрібно прагнути до того, щоб кожна структурна складова закону максимально точно відображала сутність права і законодавчої техніки.

Щодо наступного методу, а саме – метафізичного, то його використання зумовлюється потребою виявити основні властивості законодавчої техніки у статичності та поза її зв'язком із іншими суспільними явищами.

Метафізичний метод дослідниця радить використовувати для глибшого з'ясування поняття, сутності, структури, характеристики правил і засобів законодавчої техніки. Адже, для того, щоб виявити сучасний стан законодавчої техніки, зрозуміти її сутність, потрібно зафіксувати її якісні та кількісні показники.

Крім того, законодавча техніка виконує інструментальну функцію, переважно за допомогою її правил та засобів. Дослідження її основних властивостей передбачає з'ясування не лише функціональних, а й статичних взаємозв'язків між ними. Яскравими прикладами у зазначеному аспекті є вивчення структури закону, структури юридичних конструкцій як засобів законодавчої техніки [1, с. 20].

Щодо ідеалістичного методу, то його застосування ґрунтується на положенні, що втілені у життя закони, котрі мають наукове підґрунтя, є вагомим чинником для перетворення матеріального світу дійсності. Ідеалістичний метод варто використовувати при вивченні поняття законодавчої техніки та принципів застосування її правил і засобів, її нормативного регулювання та вивчення питань ефективної реалізації законодавчої техніки як основи дієвості законів.

Авторка вбачає важливу роль ідей та теорій для розвитку законодавчої техніки. Це, зокрема, стосується ідей щодо пріоритету прав людини, правової держави, законності тощо. Виходячи з вказаних ідей-пріоритетів, законодавець має керуватися, створюючи закони.

Історичний метод допомагає з'ясувати історичні етапи становлення і тенденції розвитку

засобів законодавчої техніки. Таким чином, можна спрогнозувати розвиток законодавчої техніки, що закорінена в історичному минулому, проте через теперішнє спрямована у майбутню перспективу.

З допомогою історичного методу дослідник також виявляє загальні та особливі риси становлення законодавчої техніки у тій чи іншій державі, що сприяє розумінню сучасного стану та варіантів для подальшого розвитку.

Формально-логічний метод уможливорює здійснення наукової обробки як літературних джерел, так і юридичної практики. Таким чином, з'ясовується ряд правових понять та визначень, і на їх основі, пропонуються різноманітні класифікації.

Використання дедукції та індукції як формально-логічних прийомів вивчення законодавчої техніки є, також, необхідним у дослідницькому процесі. Індукцію доцільно використовувати задля формулювання теоретичних положень щодо поняття, структури, функцій, засобів законодавчої техніки. Метод дедукції сприяє вивченню практичних аспектів законодавчої техніки загалом, та засобів законодавчої техніки зокрема.

Прийом абстрагування сприяє з'ясуванню поняття, змісту і сутності законодавчої техніки та її складових (у тому числі, засобів законодавчої техніки). Крім того, вказаний прийом допомагає виявити актуальні проблеми наукового розуміння засобів законодавчої техніки і запропонувати шляхи їхнього вирішення.

Прийоми аналізу та синтезу сприяють дослідженню ознак, структури та складових законодавчої техніки. Вони дозволяють узагальнити теоретико-правові передумови й принципи еволюції законодавчої техніки та виокремити їх тенденції.

Завдяки прийому синтезу елементи законодавчої техніки не лише відтворюються у різних формах, а ці форми виводяться з абстракції як із своєї загальної основи.

Системне дослідження законодавчої техніки зумовлює потребу поглибленого аналізу її як складної динамічної цілісності, складові частини якої знаходяться між собою у єдності та взаємодії. За допомогою системного методу розглядаються законодавча техніка як елемент правової системи держави, її структура, правила, засоби та принципи їх застосування, помилки, які виникають при цьому. Завдяки застосуванню системного методу можна з'ясувати, що законодавча техніка має такі ознаки системності: її частини – правила і засоби – об'єднані за певними змістовною та сутнісною підставами і є структурно упорядкованими, що надає законодавчій техніці стійкості та самостійності [1, с. 21].

Структурний аналіз засобів законодавчої техніки ґрунтується на положенні про те, що цей елемент є лише частиною законодавчої техніки. Остання розглядається з точки зору її зв'язку з окремими складовими законодавчої техніки та із самою законодавчою технікою. Таким чином, система елементів законодавчої техніки створює структурний зв'язок її елементів.

Задля дослідження широкого кола питань, наприклад, для з'ясування поняття, структури, функцій, сутності законодавчої техніки, її місця і ролі у правовій системі держави, системного вивчення історії,

сучасного стану та перспектив розвитку законодавчої техніки в Україні може застосовуватися структурно-функціональний метод.

Як зауважує Ж. Дзейко, вивчення законодавчої техніки з точки зору функціональності зумовлює виокремлення у законодавчій техніці складових структурних частин – її правил і засобів – з точки зору їх функцій, соціального призначення та зв'язку. При цьому засоби законодавчої техніки потрібно вивчати в аспекті їх постійного розвитку, що надає можливість її системного дослідження. Таким чином, структурний та структурно-функціональний методи дозволяють дослідити структуру законодавчої техніки, її функції та соціальне призначення [1, с. 22].

Метод наукового моделювання передбачає дослідження законодавчої техніки шляхом створення її моделі та моделей окремих її елементів. Це забезпечує вивчення поняття, значення, функцій та структури законодавчої техніки, її правил і засобів, становлення, принципів застосування, помилок, що вчиняються при її реалізації.

Застосування методу прогнозування сприяє виявленню основних тенденцій законодавчої техніки в Україні та перспектив їхнього майбутнього розвитку. Дозволяє розробити рекомендації з практичного вдосконалення законодавчої техніки загалом, та засобів законодавчої техніки зокрема.

З допомогою герменевтичного методу можуть досліджуватися тексти законів та проектів законів, терміни, що вживаються в них, наукові опрацювання законодавчої техніки у вітчизняній та зарубіжній юридичній літературі.

Аксіологічний метод розкриває цінність законодавчої техніки, що полягає у здатності виражати через застосування правил і засобів створення і систематизації законів ідей справедливості, гуманізму, демократизму та верховенства права.

Застосування конкретно-соціологічного методу може сприяти вивченню питань практичної реалізації правил і засобів законодавчої техніки, розгляду її як основи ефективної дії механізму реалізації норм права.

Використання кількісного та якісного аналізу може сприяти попередженню та ліквідації помилок у застосуванні правил і засобів законодавчої техніки. Також, отримані кількісні та якісні показники дають можливість запропонувати рекомендації з удосконалення практики застосування правил і засобів законодавчої техніки.

Метод порівняльного правознавства можна застосовувати при проведенні порівняльного аналізу законодавчої техніки в сучасній Україні та інших державах, для співставлення сьогоденної та раніше діючої законодавчої техніки в Україні, різних наукових та практичних підходів до питань законодавчої техніки.

Висновок. У кінцевому підсумку, маємо підкреслити наступне: якість суспільних відносин визначається якістю законодавчої бази, що їх регулює, тому належне використання засобів законодавчої техніки є одним із важливих завдань законотворчої діяльності.

Найважливішою в науковій літературі теоретико-методологічна база не забезпечує комплексного вивчення законодавчої техніки, не сприяє глибокому опрацюванню її проблем. На думку дослід-

ниці, в основу вивчення законодавчої техніки доцільно покладати філософські, загальнонаукові та спеціальні методи. Філософські методи дослідження забезпечують єдність соціально-правового та гносеологічного аналізу законодавчої техніки.

Водночас, на нашу думку, варто застосовувати спеціальні методи, зокрема спеціально-юридичний, порівняльного правознавства та ін.

Підсумовуючи вище зауважене, можна зазначити, що дослідження засобів законодавчої техніки ґрунтуються на великій кількості різноманітних методів. Проте, не зважаючи на широкий методологічний інструментарій дослідження, проблематика методології засобів законодавчої техніки є не досить дослідженою темою, та потребує подальшого наукового опрацювання.

Список літератури:

1. Дзейко Ж. Методи дослідження законодавчої техніки / Ж. О. Дзейко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2010. – Вип. 82. – С. 19–22.
2. Зінченко О. Юридичні конструкції як найвища форма правової абстракції / О. В. Зінченко // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 1. – С. 55–59. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkur_2011_1_16
3. Иеринг фон Р. Юридическая техника / Р. фон Иеринг. – М.: Статут, 2008. – 231 с.
4. Іванова А. Законодавчий процес і законодавча техніка у період Центральної Ради, Гетьманату та Директорії: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2005.
5. Кабрияк Р. Кодификации / Кабрияк Р.; пер. с фр. Л. В. Головки. – М.: Статут, 2007. – 476 с.
6. Кашанина Т. Юридическая техника. Учебник / Т. В. Кашанина. – М.: Эксмо, 2007. – 512 с.
7. Киця О. Методологічна основа дослідження юридичної техніки актів судового тлумачення / О. С. Киця // Право і суспільство. – 2014. – № 3. – С. 22–29. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2014_3_6
8. Практика законотворення 01. Правила оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки (Методичні рекомендації) / Загальн. ред. та упоряд. – Крижанівський В. П. – К.: [ФОП Москаленко О. М.], 2014. – 44 с.
9. Пригара Л. Юридична техніка актів правозастосування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Л. І. Пригара – Київ, 2008. – 17 с.
10. Рабінович П. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. – [Вид. 10-е, доп.] / П. М. Рабінович. – Львів: Край, 2008. – 224 с.
11. Риндюк В. Законодавча техніка як чинник удосконалення законодавчого процесу / В. І. Риндюк // Віче. – 2007. – № 12. – С. 10–11.

Щербина В.С.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

СРЕДСТВА ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ ТЕХНИКИ: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ

Аннотация

В статье проанализированы методы исследований средств законодательной техники. Указано какие именно методы используются для исследования средств законодательной техники. Подведен итог, что имеющаяся в научной литературе теоретико-методологическая база не обеспечивает комплексного изучения средств законодательной техники, не способствует глубокой обработке ее проблем. Отмечено, что в основу изучения законодательной техники целесообразно использовать как философские, общенаучные методы исследования, которые обеспечивают единство социально-правового и гносеологического анализа законодательной техники, так и специально-научные методы, в частности специально-юридический, сравнительного правоведения и другие.

Ключевые слова: законодательная техника, средства законодательной техники, методы законодательной техники.

Shcherbina V.S.

Taras Shevchenko National University of Kyiv

MEANS OF LEGISLATIVE TECHNIQUE: METHODOLOGICAL PRINCIPLES

Summary

The methods of researches of facilities of legislative technique are analysed in the article. Summed up, the theoretical and methodological base available in the scientific literature does not provide the complex study of facilities of legislative technique, does not assist deep treatment of her problems. It is noted that the basis of the study of legislative technology is expedient to use as philosophical, general scientific methods of research, which ensure the unity of socio-legal and epistemological analysis of legislative technique, as well as special-scientific methods, in particular, special-law, comparative law and others.

Keywords: legislative technique, means of legislative technique, methods of legislative technique.